

Аннотация

Автор рассматривает особенности концептуализации времени в языковой картине мира и на материале фантастического романа Г. Уеллса “Машина времени”. В статье рассматривается ряд вопросов, связанных с репрезентацией времени в авторском дискурсе. Анализируются особенности вербализации и структура концепта ВРЕМЯ.

Время рассмотрено как часть общей картины мира, как созданная художественными средствами языковая среда, представленная в макроструктуре концепта классификационными дифференциальными признаками, ранжированными в информационном, образном и интерпретационном слое концепта.

Количественный анализ полевой организации концепта позволяет охарактеризовать черты времени как комплексного представления фрагмента картины мира.

Ключевые слова: когниция, концепт ВРЕМЯ, фантастический жанр, семантико-когнитивный подход, классификационные и дифференциальные признаки.

Summary

The author of the article deals with the peculiarities of *time* conceptualization in the mapping of the world and the fiction novel by G. Wells “The Time Machine”. Contradictory questions of *time* representation in fiction artwork are discussed. Approaches of verbal representation and conceptual structure are observed.

Time is observed as a part of the general model of the world created by the means of artistic environment, represented in the macrostructure of the concept and formed by classification and differential features, ranked according to information, figurative and interpretive content.

Quantitative analysis of the concept field organization can describe the common and distinctive features of space as a complex of ideas about the world in the person’s perception.

Keywords: cognition, concept *TIME*, fiction genre, semantic-cognitive approach, classification and differential features.

УДК 821.111’42

Пархоменко К. О.,

доктор філологічних наук,

Шевченко М. Ю.,

кандидат філософських наук,

Донбаський державний педагогічний університет

(Слов’янськ)

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОХВАЛИ ЯК МОВЛЕННЄВОГО АКТУ НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ С. КІНСЕЛЛИ, Т. ПАРСОНСА ТА ДЖ. ТРОЛОП

Основою комунікації є “взаємний код”, тобто взаємне знання реалій, обізнаність комунікантів (мовець / слухач і письменник / читач) у темі спілкування. Мовні явища відображають факти громадського життя мовної групи; культурна картина світу безпосередньо впливає на відображення реальності в мовній картині світу. Саме це є підґрунтям до того, що іноземна мова як засіб спілкування опановується лише в нерозривному зв’язку з вивченням семантики її основних мовленнєвих актів.

Оціночні судження супроводжують пізнавальну діяльність у процесі взаємодії суб’єкта пізнання з об’єктивним світом. Власне повідомлення та ставлення мовця до нього, зокрема й оцінне, є одним з аспектів досліджень

сучасної лінгвістичної прагматики, що був сформований переважно під впливом теорії мовних актів Дж. Остіна, Дж. Серля, З. Вендлера та інших учених у сфері лінгвістичної філософії, а також теорії теорій референції Л. Лінського і теорії значення П. Грайса, П. Стросона. У вітчизняному мовознавстві великий внесок у вивчення лінгвістичної категорії оцінки зробили Н. Д. Арутюнова, А. А. Івін й Е. М. Вольф, А. В. Зубов і М. С. Ретунська.

За кордоном немає досліджень, присвячених власне мовному акту похвали, проте трапляються у низці праць вітчизняних учених: І. А. Конова, І. Г. Дьячкова, Л. І. Клочко та інших. Основною причиною є істотна різниця між оціночним комунікативним мисленням слов'ян та англійців. У нашій культурі у схвальних мовних актах переважно оцінюють якості людини, що спостережувані ззовні, – тобто похвала зовнішнього вигляду, для англійців переважно характерна оцінка внутрішніх якостей особистості; ми зазначаємо у компліментах індивідуальність людини, англійці – доброту, чуйність; у нашому спілкуванні домінують емоційні компліменти і похвала, в англійському – раціональні. Отже, закордонні вчені не диференціюють комплімент і похвалу, інтерпретуючи будь-яке висловлювання похвали як комплімент. З цієї причини є доцільним лінгвістичне дослідження мовленнєвого акту похвали, як вербального вираження позитивної оцінки за допомогою функціонально-семантичного аналізу. **Мета** статті продемонструвати граматичні, лексичні та стилістичні засоби вираження похвали в англійському дискурсі, зокрема на прикладі творів сучасних британських письменників С. Кінселли, Т. Парсонса, Дж. Тролоп. Відповідно необхідно реалізувати коло завдань, яке містить: визначення місця висловлювань похвали в типології ілюктивних актів; позначення предмету оцінки в МА похвали; надання характеристики практичного використання МА похвали на прикладах типових англійських творів.

Поряд із такими мовними актами (МА), як МА схвалення, компліменту й лестощів, похвала реалізується, насамперед, із метою висловлення позитивної оцінки: такої думки дотримувалися Б. Фрейзер, який виділив похвалу у складі оцінювальних актів [7, 190], а також Ю. Д. Апресян і Н. І. Формановська, що виділили похвалу у складі схвальних мовних актів [1; 4]. З іншого боку, у таксономії Дж. Остіна похвалу віднесено до бехабітивів – актів суспільної поведінки, що виражають реакцію на поведінку, вчинки людини [6], а в таксономії Дж. Серля – до експресивів, за допомогою яких виражаються почуття і стосунки [12], що також видається цілком виправданим.

Між похвалою й компліментом немає чіткої межі, бо за певних умов похвала може набувати рис компліменту. Похвала може бути високо емоційна в разі використання найвищого ступеня або крайньої форми оцінки. Якщо співрозмовник відчуває необхідність відповісти на похвалу, значить він приймає її як комплімент. Є деяка національна специфіка мовних актів компліменту й похвали, яка виявляється в таких формах: у відмінності типів мовних актів компліменту й похвали в різних комунікативних культурах; у різній частотності вживання окремих типів компліменту й похвали; в наявності безеквівалентних типів мовних актів

компліменту й похвали; у розходженні реакцій на комплімент і похвалу в різних комунікативних культурах. Попри розбіжності напрочуд важливим є висвітлення особливостей окремих мовних актів, зокрема похвали, задля розширення розуміння соціокультурних особливостей, що впливають на синтактику мови.

Н. Д. Арутюнова віднесла похвалу до фатичного типу мовних актів, що має своєю метою спілкування, а не повідомлення інформації [2, 34]; а Е. В. Мурашкіна і Р. В. Шиленко віднесли похвалу до класу висловлювань, що регулюють міжособистісні відносини комунікантів [3; 5].

Визнаючи фатичну та регульовальну функції МА похвали, вважаємо їх за другорядні, притаманні не кожному МА похвали. Отже, рекомендуємо таке розуміння мовного акту похвали – це ілокутивно синкретичний акт, де одночасно реалізуються дві або більше ілокуції, серед яких розрізняємо головні та другорядні. У цьому дослідженні ми визначаємо похвалу як позитивно-оцінний експресивний синкретичний МА, що функціонує в діалогічному спілкуванні в якості ініціювальних або відповідних комунікативних ходів, спрямованих як на співрозмовника, так і на відсутньої в комунікативному просторі людини. Об'єктами похвали є моральні та інтелектуальні якості, уміння і вчинки співрозмовника або відсутня у процесі розмови людина, а також зовнішність чи манери людей. Якщо МА похвали стосується якостей і вчинків співрозмовника, адресат повідомлення й об'єкт оцінки збігаються; якщо в МА похвали оцінюються якості і вчинки відсутньої в момент промови людини, то адресат і об'єкт оцінки різні.

Адресант похвали висловлює, як правило, власну думку, але в деяких випадках може передавати також позитивну думку про адресата. Наведемо приклад опосередкованої похвали:

“He said he thought it was a marvelous idea. He said when you use your brain, no-one comes near you for ingenuity” [8, 321].

Можлива також ситуація, де комунікант розповідає про те, як його похвалили інші, наприклад:

“– I went out with a fire engine. It was fascinating.

She turned her head away and said modestly: They said I was fine.

– You mean they said you were bloody marvelous.

She removed herself from his embrace: I'll have to get contact lenses” [14, 35].

Отже, похвала може бути спрямована на присутнього в комунікативному просторі, який виступає в ролі одночасно й адресата, й об'єкта позитивної оцінки.

Інший тип адресата менш характерний, проте можливий у МА похвали: квазіадресатом МА похвали може бути тварина. У такому випадку, висловлюючи свій емоційний стан, адресант похвали не прагне ні впливати на адресата, ні домогтися від нього тієї чи тієї реакції. Яскравим прикладом може слугувати такий мовний епізод розмови літньої пані з котом:

“Cat inserted himself between the quilt and the top blanket, and rolled himself against her legs, purring sonorously, heavy and satisfied.

– You are a good companion, – Beatrice said, pouring tea. – I will say that

for you. You are independent and characterful and you have a sense of humour. It is time, Cat, that I reminded myself that once I was proud to think that I, too, could boast all three” [14, 286].

Адресант похвали може звертатися до уявного адресата, немовби репетируючи майбутню розмову. У наведеній нижче ситуації хлопчик-школяр формулює зізнання в коханні дівчині в розмові з батьком:

“– Just talk to her, – I said, and his face burned again at the very thought of it. He looked at me.

– But what would I say?

– What do you want to say?

– I want to tell her... – He shook his head, struck dumb, but then it came in a barely audible torrent. – I want to tell her that she is the most beautiful girl I’ve ever seen. That her eyes – they shine. They just shine, that’s all. Like... black fire or something” [11, 4].

МА похвали може бути спрямований на відсутнього в комунікативному просторі адресата. Досліджуючи сучасну англійську літературу було виявлено, що переважна частина висловлювань похвали спрямована не на співрозмовника, а на третю особу. Проте, якщо похвала спрямована на третю особу, це не завжди передбачає третій тип адресата (ретранслятора). Нерідко адресант не так скерований на передачу похвали об’єкту, як прагне зробити приємне самому співрозмовнику, викликати його позитивну емоційну реакцію: це відбувається, якщо похвала спрямована на близьку співрозмовнику людину. Крім того, у МА похвали може мати місце непряма, опосередкована спрямованість на присутнього в комунікативному просторі адресата (четвертий тип), який є одержувачем похвали, але не учасником інтеракції. Важливо зауважити, адресант може висловити похвалу на адресу цілої нації або на адресу жителів певного краю:

“– Texas, you say? – My dad said. – Never been to Texas myself. But I met a few Texans in the war. – He leaned towards her conspiratorially. – Good card players, Texans” [10, 218].

Висловлювання похвали можуть бути аргументовані або неаргументовані. У першому випадку вислів позитивної оцінки складається з тези й аргументу, адресант пояснює, що саме йому подобається, чому та чи та ознака гідна позитивної оцінки. Наявність аргументації як фактологічної бази оцінки сприяє щирості похвали. Відповідно неаргументоване висловлення не містить жодного пояснення позитивної оцінки. Розгорнута похвала з вираженим мотивуванням позитивної оцінки представлена в такому епізоді:

“– You’re doing a good job with Pat, – he said, not looking at me. – You work hard. You take care of him. He sees all that. You’re doing all right with that boy, Harry” [10, 233].

Викладений мовний матеріал демонструє, що МА похвали можуть комбінуватися з іншими мовленнєвими актами, наприклад, із МА подяки, заохочення, схвалення, вибачення. У мовній партії одного комуніканта МА

позитивної оцінки зазвичай комбінуються. Подяка найчастіше поєднується з похвалою, спрямованою безпосередньо на адресата й виражається на адресу його вчинку, цінного для адресанта похвали:

“Well done – I say, sitting down next to him. – And thank you so much again. You did a fantastic job” [8, 227].

Похвала може вживатися для пом'якшення осуду чи критики, спрямованої на адресата-співрозмовника, як наприклад, у дружньому коментарі тосту на весіллі:

“– Ladies and gentlemen, boys and girls, please charge your glasses and drink a toast to the gorgeous couple.

Eamon grabbed me as I came off stage.

– That was really great, – he said, – but next time throw in a couple of jokes about the groom shagging sheep” [10, 341].

Похвала на адресу третьої особи також може поєднуватися з критикою, у цьому випадку адресант прагне до об'єктивності й щирості:

“He’s a very nice chap, – he says, nodding towards Tarquin. – Bit odd, but nice” [9, 54].

Щодо поєднання похвали із запереченням зазначимо, що адресант висловлює похвалу як реакцію незгоди та протиріччя щодо думки співрозмовника, що висловився про об'єкт похвали, він відсутній у момент мовлення, до того ж його оцінювальне судження є негативним. Ілюстрацією гетерогенного МА похвали й заперечення може слугувати епізод, де брат не погоджується з думкою іншого про коханку батька, на якій той збирається одружитися і хвалить її:

“It’s no good, Simon, – Alan said: – You can’t write her off as a gold-digger or a marriage-wrecker or a legal groupie or a sex bomb. You can’t write Dad off, either, as a classic male menopause victim wanting to reassure himself he could still double the world’s population if he wanted to. She’s the real thing. She’s a proper person” [13, 85].

Похвала також комбінуюється із самозневагою й подивом. Самоприниження як вияв поваги за допомогою нівелювання власного становища й піднесення статусу адресата відноситься до стратегій негативної ввічливості, а завдяки приємному здивуванню позитивні якості адресата похвали постають як відкриття для адресанта:

“When Suze comes to the door I perch smugly on the bed and beam at her astounded expression.

– Bex, this is fantastic! – she says, peering disbelievingly around the cleared space. – And you’re so quick! It took me ages to sort all my stuff out!” [8, 304].

Лексичне наповнення МА похвали характеризується переважним використанням прикметників позитивної оцінки, а також афективних прикметників (у семантиці яких оцінка поєднується з інтенсифікацією).

Посилення позитивної оцінки прикметника досягається використанням порівняльного й найвищого ступенів порівняння оцінювальних прикметників, а також уживанням прикметника з прислівником-інтенсифікатором. До найбільш

поширених інтенсифікаторів, що підсилюють позитивну оцінку прикметників, належать такі: *absolutely, extremely, frightfully, heartbreakingly, highly, pretty, perfectly, quite, totally, very*.

Серед інших оцінювальних частин мови зазначимо використання прислівників *amazingly, beautifully, discreetly, perfectly, nicely, incredibly, exactly, gracefully, well, wonderfully* а також прислівники окремоті *always, ever, never*, що підкреслюють незмінну присутність в об'єкті оцінки позитивних якостей і відсутність негативних.

Окрім того, надзвичайно виразним засобом вияву позитивної оцінки в МА похвали є використання оцінних дієслів: *like, love, admire, trust, respect, deserve*. Наведемо епізод, який ілюструє вживання оцінної лексики:

“– *I really like their leader, – she said. – You know – Cliff. The one with the dreadlocks? He’s gorgeous.*

Every woman in the room muttered agreement” [10, 68].

На рівні синтаксиса в МА похвали найбільш розповсюдженішими моделями є: Prn / N + BE + (intens.) + Adj

“*You were brilliant, – I say firmly*” [9, 337]

та Prn / N + BE + (intens.) + Adj + N:

“*Vintage! A vintage ring! That’s such a cool idea!*” [9, 87];

“– *I am sorry, – Miss Bachelor said. – That I haven’t met your mother.*

– *You haven’t.*

– *No, I have never met your mother.*

– *She’s a good woman, – Leonard said unexpectedly. They both stared at him*”

[11, 196].

До лексико-стилістичних засобів інтенсифікації позитивної оцінки в РА похвали відносяться епітет, метафора, гіпербола, метонімія, в окремих випадках використовуються також літота або оксюморон. Домінуючим лексико-стилістичним засобом у МА похвали є епітет:

“*Paddy Silver, – Ken chuckled. – Hard as teak, that hoy. A very good boy, old Paddy*” [11, 86].

“*She is a credit to you. You are an admirable mother*” [14 299].

Повтор є власне сигналом спонтанної мови, але в позитивно-оцінних РА він також сприяє акцентуації позитивно-оцінної лексики. Серед усіх експресивних синтаксичних засобів він відзначається винятковим, проте досить влучним та специфічним використанням.

“*Amazing. Amazing old woman*” [14 180].

Наведемо приклад оригінального порівняння використаного вже в комплексному МА похвали, що адресований диктору передачі про фінансові труднощі: її вміння дотримуватися теми, не відволікатися порівнюється із захопленням клешні:

“– *It’s obvious you have a passion for personal finance, – he says.*

– *Oh, – I say, taken aback. – Well... – It shines through your work, – he asserts firmly.*

– *As does the pincer-like grip you have on your subject*” [8, 176].

Отже, усі розглянуті лексико-стилістичні та синтактико-стилістичні засоби виконують функцію інтенсифікації семантично і комунікативно найважливішої для розглянутих МА властивостей – надання позитивної оцінки. Можна дійти таких висновків, МА похвали є позитивно-оцінним експресивним синкретичним актом, адресованим співрозмовнику або третій особі чи особам. Об'єктами похвали є моральні та інтелектуальні якості, вміння і вчинки співрозмовника або відсутній у процесі розмови людини, а також зовнішність чи манери відсутньої людини. Похвала характеризується експресивністю, що забезпечено лексичними, синтаксичними і стилістичними засобами.

Література

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и система лексикографии / Ю. Д. Апресян // Избранные труды. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1995. – Т. 2. – 768 с.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
3. Мурашкина Э. В. Комплимент как регулятивный речевой акт (на материале английского языка) : дис. ... к. филол. н. : 10.02.04 “Германские языки” / Э. В. Мурашкина. – Тверь, 2004. – 147 с.
4. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения / Н. И. Формановская. – М. : ИКАР, 1988. – 230 с.
5. Шиленко Р. В. Регулирование межличностных отношений в коммуникативном пространстве / Р. В. Шиленко // Языковое общение : процессы и единицы. – Калинин : Знание, 1988. – С. 117–123.
6. Austin J. L. How to Do Things with Words / J. L. Austin. – Oxford : Oxford University Press, 1962, 1973. – 329 p.
7. Fraser B. Hedged Performatives / B. Fraser // Syntax and Semantics. – N. Y. : Academic Press, 1975. – Vol. 3 : Speech Acts. – P. 187–210.
8. Kinsella S. Shopaholic abroad / S. Kinsella. – London : Black Swan, 2001. – 350 p.
9. Kinsella S. Shopaholic ties the knot / S. Kinsella. – London : Black Swan, 2002. – 394 p.
10. Parsons T. Man and boy / T. Parsons. – London : Harper Collins Publishers, 1999. – 343 p.
11. Parsons T. Men from the boys / T. Parsons. – London : Harper Collins Publishers, 2010. – 276 p.
12. Searle J. R. Expression and Meaning / J. R. Searle. – Cambridge : Cambridge University Press, 1979. – 187 p.
13. Trollope J. Marrying the mistress / J. Trollope. – London : Black Swan, 2001. – 333 p.
14. Trollope J. The men and the girls / J. Trollope. – London : Black Swan, 1993. – 319 p.

Анотація

У статті проаналізовано функціонально-семантичні особливості мовленнєвого акту похвали. Розглянули антропоцентричний характер мовотворчої діяльності комунікантів, що зумовлює підвищений інтерес лінгвістів до вивчення закономірностей оцінної діяльності адресата та адресанта. Продемонстрували на прикладі матеріалів творів сучасних британських письменників основні ознаки похвали: позитивна кваліфікація якостей чи особливостей певних категорій, що реалізується у рамках координат: мовець (суб'єкт оцінки) – слухач (може бути також її об'єктом). Також було визначено – присутність у комунікативному просторі того, на кого направлена похвала є не обов'язкове, на відміну від інших мовленнєвих актів.

Ключові слова: мовленнєвий акт, похвала, комунікатив.

Аннотация

В статье проанализированы функционально-семантические особенности речевого акта похвалы. Рассмотрели антропоцентрической характер речетворческой деятельности коммуникантов, что приводит к повышенному интересу лингвистов к изучению закономерностей оценочной деятельности адресата и адресанта. Продемонстрировали на примере материалов произведений современных британских писателей, что основным признаком похвалы является положительная квалификация качеств или особенностей определенных категорий, реализуемая в рамках координат: говорящий (субъект оценки) – слушатель (может быть также ее объектом). Также было определено – присутствие в коммуникативном пространстве того, на кого направлена похвала является не обязательно, в отличие от других речевых актов.

Ключевые слова: речевой акт, похвала, коммуникатив.

Summary

The article analyzes the functional and semantic features of the speech act of praise. It was considered anthropocentric nature of language activity of communicators, which leads to increasing interest of linguists to study the patterns of evaluation activities of the recipient and speaker. The examples of praise features found in literary works by modern British writers are demonstrated as following: positive qualities or qualifications of certain categories, implemented within the framework of coordinates: speaker (the subject of estimation) – recipient (the object). The presence of the recipient of the praise in the act of is not obliged, unlike the other acts of speech.

Keywords: speech act, praise, communicative.